

ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੇਤੀ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ

ਰਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟੇਲ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜ, ਰਾਜਪੁਰਾ

ਅਮੁਰਤ

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਸੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਅਰਥਚਾਰਾ ਕਿਰਸਾਨੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ-ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਈਂ ਰੀਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹੂ-ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਥਾਨਿਕ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀਆਂ, ਖੇਤਰਪਾਲ ਖੇਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਖੇਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਓਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਪਰੰਪਰਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਘੱਟ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੌ ਬੀਜਣਾ, ਦੁਸਹਿਰੇ ਸਮੇਂ ਗੰਨੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ, ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਜਾਂ ਵਾਢੀ ਸਮੇਂ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ ਆਦਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ: ਪੰਜਾਬ, ਖੇਤੀ, ਪਰੰਪਰਿਕ ਰਸਮਾਂ, ਖਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾ, ਤਿਉਹਾਰ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਕਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਸੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਅਰਥਚਾਰਾ ਕਿਰਸਾਨੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸ਼ਬਦ ਵੇਖਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀ ਸ਼ਬਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕਾਰਜ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁੱਲ ਵਸੋਂ ਦਾ 80% ਭਾਗ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। “ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਖੇਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਨਤ ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 5000 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।” ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਜੰਮੀ ਪਲੀ ਤੇ ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਹੈ।

ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੱਛਮੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਾਪਦੰਡ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਉੱਥੇ ਵੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, “ਹੜੱਪਾ ਤੇ ਰੋਪੜ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਤੋਂ ਛੇ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਅੰਧਕਾਰ-ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਇੱਥੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕ ਸੁੰਦਰ ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਰਾਮ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਖੇਤੀ ਸੀ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕ ਵਿਉਪਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਵਪਾਰ ਵੀ ਖੇਤੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੁੱਖ ਫਸਲਾਂ ਕਣਕ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੋਂ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖੇਤੀ ਦਾ ਚੋਖਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਧਰਤੀ ਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ ਖੇਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਿੱਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਖੇਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ-ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਈ ਰੀਤਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

“ਖੇਤੀ ਗੈਰ-ਆਰੀਆਈ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਧ ਅਤੇ ਮੁੰਡਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਧੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਰੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਸਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਾਫੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮੁੰਡਾ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰਲਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਰੀਤਾਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਮੁੰਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਰਲਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਗੈਰ ਆਰੀਆਈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ (ਦੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ) ਔਰਤ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਰੀਤ ਵੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਜਾਂ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਰੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਖਿਆ ਨਾਲ, ਖਾਸ ਕਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੀ, ਦੀਵਾਲੀ, ਲੋਹੜੀ, ਵਰਤ, ਰੱਖੜੀ, ਤੀਆਂ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ ਹਨ। ਗੁੱਗਾ ਨੌਮੀ, ਇੰਦਰ ਦਾ ਯੱਗ, ਦੁਸਹਿਰਾ ਰੱਖ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।” ਡਾ. ਖਹਿਰਾ ਦੀ ਇਹ ਸਤਰਾਂ ਉਦੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਰੀਆ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨਾ ਕਾਫੀ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਹ-ਰੀਤਾਂ ਤੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਰਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਸਾਖੀ, ਸਾਂਝੀ, ਦੁਸਹਿਰਾ, ਦੀਵਾਲੀ, ਲੋਹੜੀ ਅਤੇ ਹੋਲੀ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਿਉਹਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:-

ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਵਿਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਰਸਾਨੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵਿਸਾਖੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ‘ਭੂਮੀਆਂ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੂਜਣ ਦੀ ਰੀਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਨਾਲ ਰਸਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਪੁਆਧ ਦੇ ਲੋਕ ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਣ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਅਨਾਜ ਬਾਰੇ ਦਰਿਆ ਦਿਲੀ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਗਰਵ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਣਕ ਵਿੱਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਂਜ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਅੰਨਦਾਤਾ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਧਰਮ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ

ਹੁੰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਕੀ ਚਿੜੀ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਭੁੱਖਾ ਨਾ ਮਰੇ।” ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ, “ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਣਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹ-ਸੁਹਾਗ ਕੇ ਬੀਜਣ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਜਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਜ਼ ਸਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਕਿਰਸਾਣ ਧਰਤੀ ਨਮਸ਼ਕਾਰਦਾ, ਆਪਣੀ ਜੋਗ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦਾ, ਲੰਮੀ ਹੇਕ ਨਾਲ ਬੋਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਮੰਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ, ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ, ਖਵਾਜ਼ਾ ਖਿਜਰ ਨੂੰ.... ‘ਹਾਲੀ ਦਾ ਭਾਗ, ਪਾਲੀ ਦਾ ਭਾਗ’, ਰਾਹੀ ਪਾਂਧੀ ਦਾ ਭਾਗ, ਚਿੜੀ ਜਨੌਰ ਦਾ ਭਾਗ, ਸਾੜੇ ਮੰਗਤੇ ਦਾ ਭਾਗ। (ਜਿਵੇਂ ਜੱਟ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਗ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨ ਮਨੌਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਫਸਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੇਧ (ਰੋਗ) ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਸਦਾ ਉਪਾਅ ਵੀ ਲੋਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ‘ਕਣਸੂਹੇ’ ਲੱਗੇ ਕਮਾਦ ਦੇ ਇੱਕ ਬੰਨ੍ਹੇ (ਖੁੰਝਾ) ਪੂੜੇ ਪਕਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ‘ਮਾਮੇ ਮੂਸਿਆ’ ਦੀ ਕੜਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਚੰਗੀ ਫਸਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਟਪਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ‘ਕਾਨਾ ਤਪਲਾ’ ਜਾਂ ‘ਆਦਿਮ ਸ਼ਕਲ’ ਦਾ ਡਰਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨਰਮੇ ਜਾਂ ਕਪਾਹ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਚੁਗਣ (ਚੁਨਣ) ਸਮੇਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟੇ ਚੌਲ ਭਰ ਕੇ ਫਰਾਟੇ ਮਾਰਦਿਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਪਾਹ ਦੇ ਖੇਤ ਦਾ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਪਾਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿੜੇਗੀ।” ਡਾ. ਜੋਸ਼ੀ ਤੇ ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ ਦੇ ਇਹ ਵਿਸਥਾਰਕ ਹਵਾਲੇ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਸਾਰਥਕ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਪਰਤੱਖ ਹੋ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਬੀਜਣ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, “ਗਉ-ਗਰੀਬ ਦਾ ਭਾਗ ਦਈਂ, ਸਾਂਢ-ਝੋਟੇ ਦਾ ਭਾਗ, ਹਾਲੀ ਦਾ ਭਾਗ, ਪਾਲੀ ਦਾ ਭਾਗ ਤੇ ਸਭ ਦੇ ਭਾਗ ਦਾ ਦਈਂ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਫਸਲ ਨੂੰ ਬੀਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਸਮੇਂ ਨਾਰੀਅਲ ਦੇ ਗੁੱਟ ਵਿੱਚ ਬੂਰਾ ਤੇ ਘਿਓ ਪਾ ਕੇ ਖੰਮਣੀ ਨਾਲ ਬੰਨ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਸਮ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸਾਖ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੇ ਪੱਕ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਕਣਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਾਢੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਣਕਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਰਸਾਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਮਿੱਠੇ ਚੌਲ, ਗੁੜ੍ਹ ਜਾਂ ਲੱਛੂਆਂ ਦਾ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫਸਲ ਬੀਜਣ ਜਾਂ ਕੱਟਣ ਸਮੇਂ ਸਥਾਨੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਓਟ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। “ਕਣਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਥਾਨੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖੇਤਰਪਾਲ ਤੇ ਭੂਮੀਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਮਾਨਤਾ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ‘ਖੇਤਰਪਾਲ’ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦਾ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੀੜਿਆਂ, ਚੂਹਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੰਦਰੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।” ਕਣਕ ਦੀ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ ਅਨੁਸਾਰ, “ਘੁਮਿਆਰ ਨੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਭਾਂਡੇ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਝਿਉਰ ਨੇ ਵਾਢੀ ਕਰਦਿਆਂ ਤਪਦੀ ਲੂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਬਦਲੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਗੋਂ ਹਾੜੀ ਸੌਣੀ ਸਮੱਰਥਾ ਅਤੇ ਨੀਅਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਣਾ ਫੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਨਿਮਨ ਗੀਤ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:-

ਪਤਨੀ - ਕਣਕ ਕਾ ਬੋਹਲ ਕਿਸ ਬਾਸਤੈ
ਪਤੀ - ਕੁਸ ਦਾਣੇ ਘਮਾਰ ਕੇ

ਕੁਸ ਦਾਣੇ ਲੁਹਾਰ ਕੇ
 ਕੁਸ ਦਾਣੇ ਝੂਰ ਕੇ (ਝਿਊਰ)
 ਕੁਸ ਦਾਣੇ ਚਿੜੀ ਜਨੌਰ ਕੇ
 ਕੁਸ ਕੀੜੀਆਂ ਕੇ ਭੌਣ ਕੇ
 ਕੁਸ ਆਪਣੇ ਪਰਬਾਰ ਕੇ
 ਬਾਕੀ ਬਚਦੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕੇ।”

ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਮਾੜੀ, ਮੰਦਿਰ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਤਿਉਹਾਰ ਸਾਡੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਵੀ ਹੈ।

ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਅੱਸੂ ਮਹੀਨੇ, ਚਾਨਣ ਪੱਖ ਦੀ ਏਕਮ ਤੋਂ ਨੌਵੀਂ ਤਿੱਥ ਤੱਕ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਸਾਂਝੀ ਨੂੰ ਟੋਬੇ ਵਿੱਚ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਵਿੱਚ ਕੱਜ ਕੁਆਰੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਜੋਂ ਬੀਜਣ ਦੀ ਰਸਮ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ, “ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਜੋਂ ਬੀਜਣ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਫੁਟਵਾਰੇ ਅਤੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੀ ਵਿੱਚ ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਬੋਹੜ, ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਪਜਾਇਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਪਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਰਨਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।”

ਚੰਦਰਮਾ ਦਾ ਪੁਆਧ ਦੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ, “ਚੰਨ ਨੂੰ ਉਸਾਧਪਤੀ ਜਾਂ ਉਸਾੜੀਧਾਰ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਮੀ। ਭੋਇੰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਗਦਾ ਹਰ ਪੌਦਾ, ਉਸਦੀ ਰਾਖੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਚੰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ, ਵਾਢੀ ਤੇ ਰਾਹੀ ਵੇਲੇ, ਚੰਦਰਮੇ ਦੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਤਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੰਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਤਪਾਦਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਚੰਨ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਚੰਨ, ਤਾਰੇ, ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਤੇ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਅੱਸੂ ਦੇ ਚਾਨਣ ਪੱਖ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਨੂੰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। “ਜੋਤਿਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਿੱਥ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਛੱਤਰਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਸੰਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੁਦਾਗਰ ਇਸ ਤਿੱਥ ਨੂੰ ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ’ਤੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਜੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਬੀਜਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਨੌਰਾਤੇ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਸਾਂਝੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਬੀਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਸਵੀਂ ਤੱਕ ਜੋਆਂ ਦੀਆਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕਰੂੰਬਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਗਨ ਵਜੋਂ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲ ਬੀਜਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ’ਤੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਵੱਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਹਿੰਦੂ ਪੰਜ ਗੰਨੇ ਵੱਢ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਜਾਂ ਗਊ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।” ਪੁਆਧ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਪ੍ਰਥਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੰਜ ਜਾਂ ਸੱਤ ਗੰਨੇ ਘਰ ਲਿਆ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੰਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੀ ਲਗਾਉਣ ਸਮੇਂ ਬੀਜੇ ਜੋਂ ਇਸ ਤਿਉਹਾਰ ਤੱਕ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗੀ ਫਿਰ ਭੈਣਾਂ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ

ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਜੋ ਟੰਗਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਭਰਾ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਗਨ ਵਜੋਂ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੱਟ ਜਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾਗੀਆਂ, ਘੁਮਿਆਰਾਂ, ਜਮਾਂਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਮਿਠਿਆਈ ਅਤੇ ਅਨਾਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ।

ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਥਾਨਿਕ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭੂਮੀਆਂ, ਖੇਤਰਪਾਲ ਖੇਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਆਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਖੇਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਓਟ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਪਰੰਪਰਿਕ ਰਸਮਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਘੱਟ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜੋ ਬੀਜਣਾ, ਦੁਸਹਿਰੇ ਸਮੇਂ ਗੰਨੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣਾ, ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਜਾਂ ਵਾਢੀ ਸਮੇਂ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਪੂਜਣਾ ਆਦਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਸਮਾਂ ਤਿੱਥਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਾਵ ਕਾਰਨ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਬਦਲਾਵ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਜੈ ਚੰਦ੍ਰ ਵਿਦਿਆਲੰਕਾਰ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ, ਪੰਨਾ 1
2. ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਰਸਾਨੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ (ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ), ਅਗ੍ਰੀਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, 2005, ਪੰਨਾ 31
3. ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਹਿਰਾ, ਲੋਕਧਾਰਾ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਪੈਪਸੂ ਬੁੱਕ ਡਿੱਪੂ, ਬੁੱਕਸ ਮਾਰਕੀਟ, ਪਟਿਆਲਾ, 2013, ਪੰਨਾ 67
4. ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ, ਪੁਆਧ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਸੰਗਮ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਮਾਣਾ, 2009 ਪੰਨਾ 277
5. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ, ਰਾਈਟਜ਼ ਕੋਆਪਰੇਟਿਵ ਸੋਸਾਇਟੀ ਲਿਮਟਿਡ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 1988, ਪੰਨਾ 80
6. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਉਮਰ 55 ਸਾਲ, ਪਿੰਡ ਧਰੇੜੀ, ਤਹਿਸੀਲ ਰਾਜਪੁਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ
7. ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਰਸਾਨੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ (ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ), ਅਗ੍ਰੀਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, 2005, ਪੰਨਾ 55
8. ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ, ਪੁਆਧ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਸੰਗਮ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਸਮਾਣਾ, 2009 ਪੰਨਾ 277
9. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਉਮਰ 65 ਸਾਲ, ਪਿੰਡ ਧਰੇੜੀ, ਤਹਿਸੀਲ ਰਾਜਪੁਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ
10. ਬੇਦੀ, ਵਣਜਾਰਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ, ਜਿਲਦ 6, 2010, ਪੰਨਾ 841
11. ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਰਸਾਨੀ ਜਨ-ਜੀਵਨ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਅਤੇ ਤਿਉਹਾਰ (ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ), ਅਗ੍ਰੀਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ, 2005, ਪੰਨਾ 77